

Katonai álcázás és alkalmazkodás a földrajzi környezethez a balkáni konfliktusokban

Békési László⁴¹

A fegyveres testületek eszközeinek, így különösen a harci/bevetési körülmények között rendszeresített személyes felszereléseknek és ruházatnak két fő célt kell szolgálniuk.

Az első fontos követelmény, hogy viselőjét felismerhetővé kell tennie, azaz a ruházatnak, fejfedőnek olyan ismertető jegyeket kell tartalmaznia, melyek utalnak az államra, valamint a rendfokozatra. Ezek a jelek, és a fegyver nyílt, látható viselése különbözteti meg a katonákat/rendőröket a civilektől, illetve a nem állami hatalmat szolgáló személyektől.⁴²

A másik cél, hogy a ruházat – ugyanúgy, ahogy a felszerelés, kiképzés, élelmezés, fegyverzet, alkalmazott taktika, egészségügyi ellátás, elszállásolás – megfeleljen a környezet feltételeinek. A környezethez való alkalmazkodás (pl. csapadék, domborzat, hőmérséklet-változás, vagy éppen széljárás) figyelembevétele, vagy elhanyagolása számos hadművelet esetében döntő jelentőségűnek bizonyult (BÉKÉSI, 2007a).

A két szempont, az azonosíthatóság és a földrajzi környezethez való alkalmazkodás igénye mindig egyszerre vannak jelen. Legutóbb hazánkban például a Parlament környéki „művelési terület” rendőreinek városi környezethez igazodó védőfelszerelése és azonosítási száma körüli vitákban találkozhattunk ezzel a problémával.

A környezethez való alkalmazkodás fontos dimenziója az álcázás is, vagyis az élőerő és a haditechnika elrejtése egy közel azonos földrajzi jellemzőkkel rendelkező régióban (ez lehet őserdő, sivatag, havas táj, sziget, repülők esetén az égbolt, hajóknál a tenger, de a ruházat színe, a járművek festése akár egy romos város, vagy gyár épített környezetéhez is alkalmazkodhat). Ilyen városi harcmodorhoz tervezték meg annak idején a magyar Munkásőrség és a BM szürke egyenruháit is.

Az őskor óta a harcosok, vadászok gyakran takarták el testüket állatbőrökkel, vagy növényzettel, hogy elkerüljék prédáik gyanakvását. Az állatbőrök, prémek viselése a bátorság szimbólumává vált. Nagy Sándor a Balkánon évszázadokig használt fizetőeszközein, drachmáin és tetradrachmáin Héraklész, prémes oroszlánfej fejfedőt visel. Az érmét a kelták is átvették, majd hamisították, és Európa-szerte maguk is használták (DEMBSKI, 1998 és KOSTIAL, 2003). A római légiókban a legbátrabb gyalogosok állatbőrökben provokálták az ellenség harci alakzatát, hogy azt megbontsák. Az Oszmán Birodalom hadseregében a Balkánon állomásozó „deli” könnyűlovasság bátorságáról és oroszlán, leopárd, medve és farkasbőr ruházatáról volt híres a XV. és a XIX. század között.

⁴¹ BCE Nemzetközi Tanulmányok Intézet, adjunktus és IBS Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék, óraadó.

⁴² Fogságba kerülés esetén jogilag, morálisan kevésbé védett, más megítélés alá eső fegyvereseiktől (gerillák, partizánok, felkelők, forradalmárok, ellenforradalmárok, kémek, szabotőrök, lázadók, terroristák stb.)

A nemes állatprémek viselése később uralkodói szimbólummá vált, majd a katonai álcázás a növényzet, illetve a környezet (pl. sivatagi homok) színeinek utánzása felé haladt.

Az álcázás történetének első modern lépései a XVIII-XIX. században történtek, amikor a színes, rikító egyenruhákat (pl. vörös, hófehér, sárga ruházat, csillogó réz sisakok) már csak ünnepi alkalmakkor, parádékon stb. használták és megjelentek, elterjedtek a kimondottan harci körülményekre tervezett „természetazonos színű” egyenruhák.

Az osztrák hadseregben, a XVIII. századi balkáni határőrök viseltek először zöld zubbonyt. Egységeiket Grenzers (határőröknek), illetve Jägers (vadászoknak) nevezték, ruhájuk színe pedig valóban a vadászok ruházatát követte. A vadászokból álló könnyűgyalogság ötletét számos német állam is átvette. A brit hadseregben is világszerte alkalmaztak ekkoriban gyakorlatilag civil ruhás irreguláris felderítőket és szabadcsapatokat a helyi brit alattvalók közül, akik szintén saját vadászruháikban ütöttek rajta az ellenségén Indiától Amerikáig (pl. Rangers egységek). A világon először (1795), az angol hadseregben jelent meg a teljes egészében zöld ruházat egy olyan zászlóaljnál, amely az észak-amerikai kontinensen harcolt, és zömében az angoloknál is megbízhatóbbnak bizonyult – különböző német uralkodóktól kölcsönzött – „vadászokból” verbuválódott (NEWARK-NEWARK-BORSARELLO, 2004 ÉS MOLLO-MCGREGOR, 1975). A Balkánon és Észak-Amerikában tehát közel egy időben jelentek meg a domborzati viszonyokhoz, növénytakaróhoz illeszkedő, erdész-vadász ruházatból kialakított, funkcionális céloknak tökéletesen megfelelő zöld harci ruházatok, és a vadász eredetre utaló vadászskürt alakú ezredjelvények a sapkákon, gombokon.

Az Osztrák-Magyar Monarchia 1908-tól tért át folyamatosan a kiegyezés-kori sötétkék ruházatról a „feldgrau” tábori szürke, vagy „hechtgrau” csukaszürke ruházatra (JUNG-PAVLOVIC, 2003). Ennek funkcionális és földrajzi determinizmussal magyarázható oka is szorososan a Balkánhoz köthető. Ez volt Bosznia-Hercegovina anektálásának éve. A már ekkor kidolgozott haditervek is biztosra vették, hogy egy következő háború a Balkán hegyes, sziklás, kopár havas hegyei között indul majd meg, és a szürke szín télen-nyáron tökéletesen elrejti a katonákat.

A felismerhetőség és álcázottság azonban egymással ellentétes követelmények. Az egyik növelése szükségszerűen a másik tulajdonság csökkenésével jár.

A felismerhetőség maximalizált követelményének megfelelnek a mai harci használatra teljesen alkalmatlan, de azonnal azonosítható, szinte nemzeti szimbólumnak tekinthető katonai egyenruhák. Ilyen az angol gárdisták medveszőr kucsmája és piros ruházata, a görög népviseleten alapuló díszőrség pomponos cipője és szoknyája, az olasz csendőrök jellegzetes sapkája és vállon átvett réz tölténytáskája, a pápa svájci gárdistáinak reneszánsz ruházata és páncélja, vagy a Kreml díszőrségének „új” Napóleon-kori csákója és attilája.

A skála másik végén a terepruhák, vagy növényzetet, felszín színeit valamilyen mértékben másoló modern ruházatok, sisakálcák találhatók. Jogi és morális kérdéseket is felvet az olyan államilag alkalmazott katonák ruházata, akik semmilyen katonai, azonosítással alkalmas jelzést nem viselnek (pl. mesterlövészek).

A Balkán domborzati körülményei, a hegyek borította felszín minden korban kedvezett a gerilla hadviselésnek, aminek szintén fontos eleme az álcázás.

A hajdani szocialista országok fegyveres erőinél az ideológiai nevelés és a szocialista szimbólumok használata nagyobb szerepet kapott, mint a túlélésre nevelő gyakorlati oktatás, vagy az álcázás praktikái. A szovjet katonák 1944-es túlélést segítő zsebkönyve hosszas Sztálin életrajz és Lenin, Sztálin különböző honvédelemről szóló beszédeinek szemelvényei után foglalkozik csak nagyon röviden az elsősegély-nyújtás, égtáj meghatározás, térképolvasás, rejtőzködés kérdéseivel (BÉKÉSI, 2007b). Az ideológia tehát felülírta a gyakorlatias tudás és a környezet fontosságát.

A nyolcvanas évek előtt a terepfoltos álcaruhák világszerte, így a Balkánon is csak az elit egységek, ejtőernyősök, felderítők privilégiumai voltak.

A Jugoszlávia széthullását eredményező fegyveres konfliktusokban a horvátok és a bosnyákok a legelső pillanattól fogva éltek az álcázás minden lehetőségével. A horvát hadsereg olyan terepruházatot választott, aminek szabása és mintázata megegyezik az amerikai „woodland” (erdős táj) mintával, ami egyértelmű utalás volt a szövetségi kapcsolatra.

A jugoszláv hadsereg katonái több más szocialista országhoz hasonlóan zöld sisakjaikon csak egy ötágú vörös csillagot hordtak (1. ábra), akárcsak albán vagy kínai társaik (MARZETTI, 1993). A kemény vonal puhításaként az internacionalista csillag helyett a sisakokon jugoszláv zászlót, a JNA feliratot (Jugoszláv Néphadsereg), és két keresztezett kardot ábrázoló matricát helyeztek 1991-től (2. ábra). 1994-től a csillag fölé ragasztott matricára újabb matricát ragasztottak: kétfejű szerb sas kardokkal, és egyszerre jugoszláv kék-fehér-piros, valamint szerb piros-kék-fehér nemzeti trikolorral (3. ábra). Az internacionalizmust és szocialista ideológiát tehát felváltotta a szerb nacionalizmus szimbólumvilága a sisakon éppúgy, mint az egész hadseregben, vagy a politikusok beszédeiben.

A folyamatosan változó állami és katonai címerekből egyre kevesebb látszott: 1989-ben Jugoszláviában elfogadtak egy általánosan használni kívánt amőbára emlékeztető, ötféle barna-zöld-fekete árnyalatot ötvöző terepmintát. Az MD89-nek elnevezett mintájú álcaruhákat fokozatosan, 1990-től vezették be és rohamsisakra felerősíthető terepszínű huzat formában is használták (4. ábra). Ezzel a csillagon néphadsereg jelvény, a néphadsereg jelvény felett szerb sasos matrica, a szerb sasos matrica felett barna-zöld-fekete terepszínű álcahuzatos, metamorfózisok során átment sisakkal harcoltak a jugoszláv katonák Boszniában és Koszovóban. Az (összeomlott) ideológiát tehát hivatalosan eltakarta, felülírta a földrajzi determinizmus. Mivel az álcahuzat a balkáni terepviszonyokhoz kiválóan idomul, a terepmintás változatot tragikomikus módon a horvát, bosnyák, koszovói albán harcosok is használták, illetve Montenegró és Macedónia is jelentős, ma is hadrendben álló készleteket „örökölt”. Az álcázás ezzel visszakapta ésszerű, életmentő, racionális helyét a Balkán sokszor ésszerűtlennek tűnő viszonyai között is, és elsőbbségre tett szert az ideológiák és nacionalizmus ellenében.

Melléklet

1. ábra: Az 1959-től használt Jugoszláv Néphadsereg sisak. Nevét (Ne44), a Neretva völgyében 1944-ban folyt harcokról elnevezett hadiüzemről kapta és Kragujevácban készítették.

2. ábra: A csillagra 1991-től ragasztott, rövid életű Jugoszláv Néphadsereg JNA matrica.

3. ábra: A JNA matricára 1994-től ragasztott szerb és jugoszláv zászlós címer. A matrica alatt jól látható a kisebb JNA matrica körvonala.

4. ábra: A mindent eltakaró, 1989 mintájú álcahuzat.

(A szerző felvételei, a szerző gyűjteményéből)

Irodalom:

BÉKÉSI L. (2007a): A földrajzi determinizmus változó katonai dimenziói a mai "nyugati" geopolitika tükrében. In. GULYÁS L. – GÁL J. (szerk) Európai kihívások, Vol. IV. Szegedi Tudományegyetem, Szeged pp. 595-600.

BÉKÉSI L. (2007b): Stalinova válka. Area, Praha. 144 p.

DEMBSKI, G. (1998): Münzen der Ketten. Kunsthistorisches Museum, Wien. 250 p.

JUNG, P. – PAVLOVIC, D. (2003): The Austro-Hungarian Forces in World War I. Osprey Publishing, Oxford. 48 p.

KOSTIAL, M. (2003): Kelten im Osten. Staatlichen Münzsammlung, München. 196 p.

MOLLO, A. – MCGREGOR, M. (1975): Uniforms of the American Revolution. Macmillan, New York. 228 p.

MARZETTI, P. (1993): Elmetti-Helmets. Ermanno Albertelli Editore, Parma. 496 p.

NEWARK, T. – NEWARK, Q. – BORSARELLO, J.F. (2004): Book of Camouflage. Brassey, London. 144 p.